

[२०२३] २ एस. सी. आर ४७१

डॉ. बी. आर. आंबेडकर विद्यापीठ, आग्रा

वि.

देवर्ष नाथ गुप्ता आणि इतर.

(२०२३ चा दिवाणी अपील क्रमांक ११४१)

फेब्रुवारी १४, २०२३

[न्यायमूर्ती दिनेश माहेश्वरी आणि न्यायमूर्ती संजय कुमार]

भारतीय संविधान:कलम २२६- अंतर्गत अधिकारांचा वापर- उत्तरपत्रे/उत्तरपत्रिकांच्या पुनर्मूल्यांकनासंबंधीच्या आदेशांतर्गत- चे समर्थन- प्रतिवादी क्र. १ द्वारे मांडमसच्या रिटचे द्वारे शरीरविज्ञान विषयाच्या उत्तरपत्रिकेची वेगवेगळ्या परीक्षकांद्वारे पुन्हा तपासणी करण्याची आणि पुन्हा तपासणी करताना गुण वाढल्यास सुधारित निकाल स्वीकारण्याची मागणी करणारा आदेश- उच्च न्यायालयाने तीन परीक्षकांनी दिलेल्या गुणांची सरासरी देऊन रीट याचिका मंजूर केली- उच्च न्यायालयाने पुढे प्रतिवादी क्र. १ ना, १ लाख खर्च दिला- मागील तीन वर्षांत परीक्षेला बसलेल्या विद्यार्थ्यांना पुनर्मूल्यांकनासाठी अर्ज करण्याचे स्वातंत्र्य दिले आणि परीक्षक/मूल्यांकनकर्ते वाजवी कार्यक्षमतेने तैनात केले जातील याची खात्री करण्यासाठी निकालाची प्रत संबंधित विभागांच्या सचिवांना पाठवण्याचे निर्देश दिले- अपील केल्यावर असे निर्णय दिले.परीक्षेचे नियमन करणाऱ्या कायद्यात उत्तरपत्रिकेचे पुनर्मूल्यांकन आणि छाननीची तरतूद नाही- वर्णनात्मक प्रकारच्या उत्तरांमध्ये गुण प्रदान करणे ही मूलतः व्यक्तिनिष्ठ मूल्यांकनाची बाब राहिली आहे आणि न्यायालय मूल्यांकनाच्या त्या क्षेत्रात प्रवेश करणार नाही, जे परीक्षक/मूल्यांककांसाठी राखीव राहिले आहे- न्यायालयाचा निर्णय या प्रकरणातील निर्धारणासाठी उद्भवणाऱ्या मुद्द्यांपुरता मर्यादित राहिला पाहिजे- विषयाशी सुसंगत नसलेल्या खर्चाची लादणी- प्रधान सचिवांना विशिष्ट स्वरूपाचे

निर्देश देणे आणि निश्चितपणे अंमलबजावणी करणे शक्य नाही- निष्कर्षपर्यंत पोहोचलेल्या सर्व बाबी पुन्हा उघडल्या जाऊ शकत नाहीत- जर एका परीक्षक/मूल्यांककाद्वारे केलेले मूल्यांकन संशयास्पद आढळले तर सर्व परीक्षकांना बेजबाबदारपणे गृहित धरले जाऊ शकत नाही आणि विद्यापीठाने जाहीर केलेला प्रत्येक निकाल पुन्हा लावला जाणार नाही- प्रतिवादी क्रं. १ ना सरासरी गुण देण्याच्या आदेश विस्कळीत नाही आणि इतर दिशानिर्देश बाजूला ठेवला.

अंशतः अपीलास परवानगी देत न्यायालयाने

निर्णय दिला:१.१ प्रश्नातील परीक्षेचे नियमन करणाऱ्या कायद्यात उत्तरपत्रिकांचे पुनर्मूल्यांकन आणि छाननी करण्याची तरतूद नाही. शिवाय, वर्णनात्मक प्रकारच्या उत्तरांमध्ये गुण प्रदान करणे ही मूलतः व्यक्तिनिष्ठ मूल्यांकनाचा विषय आहे आणि न्यायालय मूल्यांकनाच्या त्या क्षेत्रात प्रवेश करणार नाही, जे परीक्षक/मूल्यांकनकर्त्यासाठी राखीव राहते. [परिच्छेद १३] [४८३-डी-इ]

१.२ कोणत्याही परिस्थितीत, रिट याचिकाकर्त्याच्या तक्रारीच्या संदर्भात आणि नोंदीत समोर आलेल्या तथ्यांच्या संदर्भात अनिवार्य निवेदन जारी करण्याच्या विनंतीशी संबंधित न्यायनिवाड्याच्या प्रसंभाविक प्रक्रिया, समाजातील शिक्षकांच्या स्थितीबद्दलची निरीक्षणे आणि इतर सह-संबंधित निरीक्षणे देखील आवश्यक नव्हती. असे असले तरी, जरी असे गृहित धरले की उच्च न्यायालयाला मूळ परीक्षकास संदर्भित केलेल्या दुर्बलता लक्षात घेऊन त्याच्या दुःखासाठी अशी निरीक्षणे करण्यास भाग पाडले गेले होते, तरी अपीलकर्ते-विद्यापीठावर एक लाख रुपयांचा दंड लादणे हे

याचिकेच्या विषयाशी सुसंगत आणि विद्यापीठाच्या भूमिकेशी सुसंगत वाटत नाही.

[परिच्छेद १५] [४८४-बी-डी]

१.३ परीक्षकांची/मूल्यमापनकर्त्यांची 'वाजवी कार्यक्षम पद्धतीने' नियुक्ती सुनिश्चित करण्यासाठी निकालाची प्रत प्रधान सचिवांना (उच्च माध्यमिक) आणि सचिवांना (माध्यमिक शिक्षण) पाठवणे हे निश्चितपणे अंमलबजावणी करण्यास सक्षम असलेले विशिष्ट निर्देश देणे असे दिसत नाही. कोणत्याही परिस्थितीत, वाजवी कार्यक्षमतेच्या अशा सामान्य अपेक्षा क्रियाकलापांच्या प्रत्येक क्षेत्राला लागू होतात, मग त्या एखाद्या व्यक्तीच्या असो किंवा राज्याच्या असो किंवा राज्याच्या साधनांच्या असो, परंतु अशा अपेक्षा न्यायालयाच्या आदेशाचा एक भाग म्हणून नमूद करणे हे निश्चितपणे न्यायिक प्रक्रिया पूर्ण करण्याच्या आवश्यकतांशी सुसंगत असल्याचे म्हटले जाऊ शकत नाही. दुसऱ्या शब्दांत, खटल्यात निर्णय देताना, न्यायालयाने केवळ असे निर्देश जारी करणे अपेक्षित आहे जे निश्चितपणे अंमलात आणले जाऊ शकतात किंवा लागू केले जाऊ शकतात. उच्च न्यायालयाने निरीक्षणे केलेल्या स्वरूपाची जी मुख्यत्वे सामान्य अपेक्षांची आहेत, ती रिट कोर्टाकडून अनिवार्य म्हणून मंजूर करणे कठीण आहे.

[परिच्छेद १६] [४८४-ई-जी]

१.४ उच्च न्यायालयाने अशा प्रकारे निर्देश जारी केले की अपीलकर्त्याच्या-विद्यापीठाच्या सर्व परीक्षा मागील तीन वर्षांत पुनर्मूल्यांकनासाठी खुले ठेवले जाते. अशा दिशेने कोणतेही तर्क किंवा मूलाधार नाही आणि ते नाकारले जातात. जेव्हा

विद्यापीठाच्या कायद्यात पुनर्मूल्यांकनाची तरतूद नसते, तेव्हा या स्वरूपाचे कोणतेही मांडेमस ची रिट जारी करणे म्हणजे व्यावहारिकदृष्ट्या कायद्याने तरतूद न केलेले काहीतरी करण्यासाठी निर्देश जारी करणे होय.[परिच्छेद १७,१७.२] [४८४-जी-एच; ४८५-एफ]

१.५ एखाद्या न्यायालयामध्ये, जेव्हा त्याच्या विषयाशी संबंधित एखादा विशिष्ट खटला अंतिम निर्णयासाठी घेतला जातो, तेव्हा सामान्यतः निर्णय त्या प्रकरणातील निर्णयासाठी उद्धवणाऱ्या मुद्द्यांपुरता मर्यादित राहिला पाहिजे.जरी आनुषंगिक दिलसा किंवा निर्देश योग्य मानले गेले असले, तरी ते न्यायालयाद्वारे केवळ खटल्यातील तथ्ये आणि परिस्थितीशी थेट संबंध ठेवून दिले किंवा जारी केले जाऊ शकते आणि त्यापलीकडे नाही.शिवाय, एका विशिष्ट प्रकरणातील एका व्यक्तीच्या एका विशिष्ट दोषासाठी, सर्व निष्कर्षित बाबी पुन्हा उघड करण्याचा आदेश दिला जाऊ शकत नाही.जर एका परीक्षक/मूल्यांककाचे मूल्यांकन उच्च न्यायालयाला संशयास्पद वाटले असेल, तर सर्व परीक्षक बेजबाबदार असल्याचे गृहीत धरले जाऊ शकत नाही किंवा विद्यापीठाने जाहीर केलेला प्रत्येक निकाल पुन्हा उघडला जाऊ शकत नाही.[परिच्छेद १७.१] [४८५-ब-क]

१.६ कोणत्याही विशिष्ट परिस्थितीबाबत जरी न्यायालयाला आपली नाराजी व्यक्त करायची असली, तरी अभिव्यक्तीबाबतही न्यायालयाची पूर्वसूचना सोडून दिली जाऊ शकत नाही आणि दिलेल्या खटल्यात दिला जाणारा दिलासा केवळ

न्यायालयासमोरच्या खटल्याच्या विषयापुरता मर्यादित राहिला पाहिजे.एका विशिष्ट स्तरावरील एक विशिष्ट दोष किंवा दुर्बलता, जेव्हा न्यायालयाद्वारे योग्य प्रकारे हाताळला जातो, तेव्हा त्याचे सामान्यीकरण केले जाऊ शकत नाही आणि कोणत्याही संस्थेतील किंवा संबंधित व्यक्तीद्वारे इतर सर्व तत्सम प्रक्रिया बेकायदेशीर किंवा दुर्बलतेने ग्रस्त असल्याचे गृहित धरले जाऊ शकत नाही.सध्याच्या खटल्यातील उच्च न्यायालयाने आपली नाराजी व्यक्त करताना आणि बहुधा शुध्दीकरण प्रक्रिया तरतूद करण्यासाठी, अनावश्यक निरीक्षणे करण्याव्यतिरिक्त असमर्थनीय निर्देश जारी केले आहेत.हे सर्व टाळता येण्याजोगे होते आणि ते टाळायला हवे होते.[परिच्छेद 18]

[485-जी-एच; 486-ए-बी]

१.७ आदेशाच्या परिच्छेद २९ मधील निर्देश आणि आदेशात व्यत्यय आणत नसतानाही तसेच आक्षेपार्ह आदेशाच्या परिच्छेद ३१ मध्ये आशा आणि विश्वास, आक्षेपार्ह आदेशाच्या परिच्छेद ३०, ३२ आणि ३३ मध्ये असलेले निर्देश मंजूर केले जाऊ शकत नाहीत आणि बाजूला ठेवले जातात.[परिच्छेद १९] [४८६-सी-डी]

हिमाचल प्रदेश लोकसेवा आयोग विरुद्ध मुकेश ठाकूर आणि वगैरे
(२०१०) ६ एस. सी. सी. ७५९:[२०२०] ७ एस. सी. आर. १८९; रण
विजय सिंग आणि इतर.वी. राज्य उत्तर प्रदेश आणि इतर (२०१८) २
एससीसी ३५७:[२०१७]१२ एस. सी. आर. ९५; डॉ. एन. टी. आर.

आरोग्य विज्ञान विद्यापीठ वि. डॉ. येरा त्रिनाथ आणि इतर. २०२२ एस.

सी. सी. ऑनलाईन एस. सी. १५२०- संदर्भित.

न्यायनिर्णयाचा संदर्भ

[२०१०] ७ एस. सी. आर १८९ संदर्भित

परिच्छेद ९

[२०१७] १२ एससीआर ९५ संदर्भित

परिच्छेद ९

दिवाणी अपिलीय अधिकारक्षेत्र:दिवाणी अपील क्रं. ११४१, २०२३ मध्ये.

२०१९ च्या डब्ल्यू. सी. क्रं. ८७१ मध्ये अलाहाबाद येथील उच्च न्यायालयाच्या दिनांकि

२१.०५.२०१९ च्या निकाल आणि आदेशावरून.

कु. आस्था शर्मा, रविंदर सिंग, श्रीसत्य मोहंती, कु. रवीशा गुप्ता, संजीव कौशिक, कु.

मंतिका हरियानी, श्रेयस अवस्थी, हिमांशू चक्रवर्ती, देवव्रत सिंग, कु. मुस्कान सुराणा,

अॅड.अपीलकर्त्यासाठी.

अर्धेदुमौली के. आर. प्रसाद, ए. ए. जी., सय्यद मेहदी इमाम, आतिफ सुहरावर्दी,
श्रीमती शाममा अनीस, तबरेझ अहमद, ओमर सिद्दीकी, विष्णू शंकर जैन, मार्बियांग
एन. खानवीर, आशिष मदान, वकील.जाबदेणारसाठी .

न्यायालयाचा निर्णय दिनेश माहेश्वरी, न्यायमूर्ती, यांनी दिला

१. परवानगी दिली.

२. त्यात समाविष्ट असलेल्या छोट्या मुद्द्याचा विचार करता, आम्ही शेवटी या टप्प्यावरच
प्रतिस्पर्धी पक्षांसाठी विद्वान सल्ला ऐकला आहे.

३. अलाहाबाद येथील उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने 2019 च्या दिवाणी किरकोळ रिट
याचिका क्रमांक 871 मध्ये दिलेल्या 21.05.2019 च्या निर्णय आणि आदेशामुळे व्यथित
झालेल्या या अपीलास अपीलकर्ते - डॉ. बी. आर. आंबेडकर विद्यापीठ, आग्रा यांनी प्राधान्य
दिले आहे, ज्याद्वारे उच्च न्यायालयाने प्रतिवादी क्रमांक 12 ने दाखल केलेली रिट याचिका मंजूर
केली आहे. फिजिओलॉजी या विषयाच्या पेपर-२ च्या उत्तरपत्रिकेची विविध परीक्षकांमार्फत
फेरतपासणी करण्यासाठी व फेरतपासणीत गुण वाढल्यास सुधारित निकाल स्वीकारण्यासाठी
परमादेश जारी करण्याची मागणी.

३.१ उपरोक्त रिट याचिकेवर सुनावणी करताना, उच्च न्यायालयाने या प्रकरणातील विलक्षण
तथ्ये आणि परिस्थितीची दखल घेतल्यानंतर, तीन वेगवेगळ्या परीक्षकांकडून प्रश्नातील
उत्तरपत्रिकेचे पुनर्मूल्यांकन केले आणि तीन वेगवेगळ्या परीक्षकांनी दिलेले पुनर्मूल्यांकन

केलेले गुण व्यापकपणे समान होते परंतु मूळ गुणांपेक्षा बरेच जास्त होते हे लक्षात आल्यानंतर, आदेश दिला की तीन परीक्षकांनी अशा प्रकारे दिलेल्या गुणांची सरासरी फिजियोलॉजीच्या उक्त पेपर-II च्या संबंध रिट याचिकाकर्त्याला दिली जावी. इतकेच नाही तर, उच्च न्यायालयाने खर्च म्हणून रक्कम रु. 1 लाख रुपये रिट याचिकाकर्त्याला मंजूर केले. तसेच संबंधित परीक्षकांकडून ती रक्कम वसूल करण्यासाठी अपीलकर्ता-विद्यापीठाला कायद्यात नमूद केलेल्या चौकशीनंतर वसूल करण्याचे स्वातंत्र्य दिले. पुढे, उच्च न्यायालयाने अशी तरतूद केली की, मागील तीन वर्षांत विद्यापीठाच्या परीक्षेला बसलेला कोणताही विद्यार्थी जर पुनरनिर्धारण /पुनर्मूल्यांकनासाठी अर्ज करत असेल, तर ती केवळ विद्यापीठाच्या कायद्यात अशी कोणतीही प्रक्रिया विहित केलेली नाही या कारणावरून नाकारली जाऊ नये. उच्च न्यायालयाने पुढे निर्देश दिले की या प्रकरणाची चौकशी करण्यासाठी आणि मूल्यांकनकर्त्यांना 'वाजवी कार्यक्षम पद्धतीने' तैनात केले गेले आहे, याची खात्री करण्यासाठी निकालाची एक प्रत उच्च शिक्षण आणि माध्यमिक शिक्षण विभागाच्या सचिवांना पाठवली जावी.

४. रिट याचिकेच्या विषयाच्या संदर्भात, उच्च न्यायालयाने पारित केलेल्या आदेशाचे स्वरूप आणि सध्याच्या अपीलात त्याला आव्हान देताना, आम्ही संबंधित पार्श्वभूमीच्या पैलूंची, थोडक्यात, खालीलप्रमाणे नोंद घेऊ शकतो:

४.१. या प्रकरणाचा रिट याचिकाकर्ते (येथे प्रतिवादी क्रमांक १), एस. एन. वैद्यकीय महाविद्यालय, आग्रा येथील, अपीलकर्ता-विद्यापीठाशी संलग्न, एम. बी. बी.एस. अभ्यासक्रमाचा विद्यार्थी असल्याने, डिसेंबर २०१८ मध्ये झालेल्या एम.बी. बी. एस. (प्रथम

व्यावसायिक) परीक्षेत बसला.या परीक्षेच्या निकालात, रिट याचिकाकर्त्याला ६०० पैकी ३४४ गुण मिळवूनही नापास घोषित करण्यात आले कारण शरीरविज्ञानशास्त्राच्या पेपर-२ मध्ये त्याला ५० पैकी केवळ ६ गुण मिळाले होते. यानंतर 'रिट याचिकाकर्ते' म्हणून संदर्भित.

४. २. अशा प्रकारे देण्यात आलेल्या गुणांमुळे असमाधानी रिट याचिकाकर्त्याने फिजियोलॉजीच्या उक्त पेपर-II च्या उत्तरपत्रिकेची प्रत प्राप्त केली आणि गुणांची छाननी आणि उत्तरपत्रिकेची पुन्हा तपासणी करण्यासाठी अर्ज केला.जेव्हा अपीलकर्ता-विद्यापीठाने छाननीसाठी किंवा पुन्हा तपासणीसाठी कोणतीही कारवाई केली नाही, तेव्हा रिट याचिकाकर्त्याने उच्च न्यायालयात धाव घेऊन खालील दिलासा मागितला: -

"ए. याचिकाकर्त्याचे उत्तरपत्रक वेगवेगळ्या परीक्षकांद्वारे पुन्हा तपासण्याचे प्रतिवादींना निर्देश देणारे आदेशपत्र जारी करा, जेणेकरून याचिकाकर्त्याच्या दुसऱ्या पेपरच्या शरीरविज्ञान विषयाच्या उत्तरपत्रिकेची योग्य तपासणी करता येईल. (प्रथम-व्यावसायिक) परीक्षा २०१८ पूर्ण होईल आणि पुढे अशी प्रार्थना केली जाते की हे माननीय न्यायालय प्रतिवादींना हे निर्देश देण्यासही राजी होईल की जर याचिकाकर्त्याचे गुण पुन्हा तपासताना वाढवले गेले तर या माननीय न्यायालयाने निर्देशित केल्याप्रमाणे निर्धारित वेळेत याचिकाकर्त्याच्या बाजूने सुधारित निकाल देखील जारी केला जाऊ शकतो:-

बी. याचिकाकर्त्याच्या बाजूने इतर कोणतेही योग्य रिट, आदेश किंवा निर्देश जारी करणे, जे या माननीय न्यायालयाला खटल्याची सध्याची तथ्ये आणि परिस्थितीनुसार योग्य आणि बरोबर वाटेल.

सी. याचिकाकर्त्याच्या बाजूने याचिकेचा अधिनिर्णय खर्च."

५. नोंदीत ठेवलेल्या साहित्याची तपासणी केल्यानंतर, उच्च न्यायालयाने या वस्तुस्थितीची दखल घेतली की प्रश्नातील पेपरमध्ये ५ प्रश्न होते ज्यात पहिले ४ प्रश्न वर्णनात्मक स्वरूपाचे प्रत्येकी १० गुणांचे होते; आणि पाचवा प्रश्न दोन भागांमध्ये विभागला गेला होता, ज्यात प्रत्येकी ५ गुणांच्या संक्षिप्त टिपा आवश्यकता होती. उच्च न्यायालयाने पुढे या वस्तुस्थितीची दखल घेतली की रिट याचिकाकर्त्याला पुरविलेल्या उत्तरपत्रिकेच्या प्रतीनुसार, वस्तुतः परीक्षकाद्वारे त्याचे मूल्यांकन केले गेले नाही आणि मनाचा वापर न करता, तीन उत्तरांच्या संबंध अचानक प्रत्येकी २ गुण देण्यात आले. उत्तरपत्रिकेचा अभ्यास केल्यावर आणि पक्षांच्या वतीने केलेल्या सबमिशनची दखल घेत, उच्च न्यायालयाने दिनांक 12-04-2019 चा आपल्या आदेशात, अपीलकर्ता-विद्यापीठावर त्याच्याविरुद्ध गंभीर कारवाई का केली जाऊ नये याची दखल घेतली आणि स्वतंत्र परीक्षकांकडून उत्तरपत्रिकेचे मूल्यांकन करण्याची प्रक्रिया स्वीकारणे देखील समीचीन मानले. त्यानुसार, आणि उच्च न्यायालयाच्या निर्देशानुसार, उत्तरपत्रिकेचे तीन संच तयार करण्यात आले आणि ते तीन वेगवेगळ्या परीक्षकांकडे पाठवण्यात आले, ज्यांनी त्यांच्या वैयक्तिक आणि स्वतंत्र मूल्यांकनात अनुक्रमे १९, २० आणि २१ गुण दिले. गुणांमध्ये भौतिक विसंगती आढळल्यानंतर मूळ परीक्षकाने दिलेले गुण, तसेच

विशेषतः तीन स्वतंत्र परीक्षकांनी दिलेले गुण लक्षात घेता, उच्च न्यायालयाने आपले परिणाम आणि निष्कर्षांचा काही भाग खालील अटींमध्ये (आक्षेपित आदेशाच्या परिच्छेद १५ आणि १६ मध्ये) नमूद केला:-

"१५. वरील तीन परीक्षकांनी केलेले मूल्यांकन व्यापकपणे सारखेच आहे आणि त्यांनी केलेल्या मूल्यांकनात कोणताही लक्षणीय फरक नाही. दिलेल्या मूळ गुणांमध्ये, याचिकाकर्त्याला १, ३ आणि ४ या प्रश्नांमध्ये प्रत्येकी २ गुण देण्यात आले आहेत, तर २, ५ (अ) आणि ५ (ब) या न्यायालयाच्या आदेशानुसार मूल्यमापन केलेल्या तिन्ही परीक्षकांनी याचिकाकर्त्यांना वाजवी चांगले किंवा काही गुण दिले आहेत. १, ३ आणि ४ या प्रश्नांवरही मूळ परीक्षकाने दिलेले गुण या तीन परीक्षकांनी दिलेल्या गुणांच्या जवळपास येत नाहीत.

१६. तेव्हा, आम्ही उत्तरपत्रिकेची प्रत पाहिली आहे, जी याचिकाकर्त्याने २००५ चा कायदा अंतर्गत प्राप्त केली आहे आणि असे आढळले आहे की ती अक्षरशः न तपासलेली प्रत आहे आणि स्पष्टपणे हे दिसून येते की परीक्षकाने बुद्धीच्या वापराद्वारे गुण दिले नाहीत आणि आता अहवालातील तीन तज्ञ परीक्षकांनी केलेल्या मूल्यांकनापासून त्याला मजबूती मिळाली आहे."

६. त्यानंतर, परिच्छेद १७ ते २८ मध्ये, उच्च न्यायालयाने आपली वेदना आणि निराशा व्यक्त केली की एका नवशिक्या व्यावसायिक विद्यार्थ्याला एका बेजबाबदार आणि निष्काळजी परीक्षकामुळे त्रास सहन करावा लागला, ज्याने उत्तरपत्रिकेचे योग्य रीतीने मूल्यमापन करण्याची काळजी घेतली नाही आणि नंतर उच्च न्यायालयाने अशी निरीक्षणे केली की या प्रकरणातील तथ्ये अपीलकर्ता-विद्यापीठाच्या कार्यक्षमतेच्या आणि देखरेखीच्या अभावावर प्रतिबिंबित होतात. परीक्षक/मूल्यांकनकर्ते त्यांची कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी पुरेसे गंभीर नसतील अशी दुर्बलता रोखताना उच्च न्यायालयाने विद्यार्थ्यांच्या कारकीर्दीबाबत आणि शिक्षण प्रणाली सुधारण्याच्या आवश्यकतांबाबत विविध टिप्पण्या केल्या. शिक्षकाला देण्यात आलेल्या दर्जासंदर्भात आणि शिक्षकांवरील पारंपरिक विश्वास सध्याच्या प्रकरणाशी संबंधित परीक्षकांसारख्या व्यक्तींकडून उद्धस्त केला जात असल्याबद्दलही उच्च न्यायालयाने विस्तृत निरीक्षणे केली. तरीही, अपीलकर्ता-विद्यापीठाने परीक्षक/मूल्यांकनकर्त्यांची निवड कशी केली याबद्दल उच्च न्यायालयाने आपली गंभीर चिंता व्यक्त केली आणि हे अधोरेखित केले की एका विद्यार्थ्याच्या भविष्याशी तडजोड केली जाऊ शकत नाही. असे म्हटल्यावर, उच्च न्यायालयाने खटल्याच्या तथ्यांकडे वळून पाहिले आणि अपीलकर्त्याला-विद्यापीठाला रिट याचिकाकर्त्याला उक्त तीन परीक्षकांनी दिलेल्या गुणांची सरासरी देण्याचे निर्देश देणे आणि अशा प्रकारे, त्याला शरीरविज्ञान विषयाच्या दुसऱ्या पेपरमध्ये २० गुण देण्यात आला आहे असे मानणे न्याय्य आणि योग्य असल्याचे आढळले, आणि त्यानुसार त्याला पुढील परीक्षांना बसण्याची परवानगी देणे.

७. उपरोक्त चर्चेनंतर, उच्च न्यायालयाने रिट याचिकाकर्त्याला अपीलकर्ता-विद्यापीठाने खर्च म्हणून रक्कम रु. 1 लाख रुपये देण्याचा आदेश दिला. तसेच ती रक्कम परीक्षकांकडून रक्कम वसूल करण्याचे स्वातंत्र्य दिले. उच्च न्यायालयाने अशी आशा आणि विश्वास व्यक्त केला की अपीलकर्ता-विद्यापीठ योग्य ती पावले उचलेल जेणेकरून उत्तरपत्रिकेचे मूल्यांकन करण्यासाठी असे परीक्षक/मूल्यांकनकर्ते तैनात केले जाणार नाहीत. शिवाय, उच्च न्यायालयाने अशीही तरतूद केली की मागील तीन वर्षांत अपीलकर्ता-विद्यापीठाच्या परीक्षेला बसलेला कोणताही विद्यार्थी जर पुनर्मूल्यांकनासाठी किंवा पुनर्मूल्यांकनासाठी अर्ज करत असेल, तर अपीलकर्ता-विद्यापीठाच्या कायद्यात पुनर्मूल्यांकनाची तरतूद नाही या कारणावरूनच विनंती नाकारली जाऊ नये. निकालाची एक प्रत संबंधित विभागांच्या सचिवांना पाठविण्याचे निर्देशही देण्यात आले होते, की परीक्षक/मूल्यनिर्धारक हे खालील बाबी सुनिश्चित करतील याची आवश्यकता होती. मूल्यांकनकर्त्यांना कठोरपणे 'वाजवी कार्यक्षम पद्धतीने' तैनात करण्यात यावे. परीक्षक/मूल्यांकनकर्त्यांच्या निष्काळजीपणामुळे कोणत्याही विद्यार्थ्याला त्रास होऊ नये यासाठी सूचना. आम्ही खालीलप्रमाणे आक्षेपार्ह आदेशाचे शेवटचे परिच्छेद उपयुक्तपणे पुनरुत्पादित करू शकतो:-

"२९. या खटल्याच्या तथ्यांकडे परत येताना, या न्यायालयाच्या आदेशानुसार याचिकाकर्त्याला देण्यात आलेल्या तीन परीक्षकांचे सरासरी गुण देण्याचे आणि त्याला शरीरविज्ञान, पेपर-II मध्ये २० गुण देण्यात आले आहेत असे मानण्याचे आणि त्यानुसार त्याचे गुणपत्रक आणि निकाल दुरुस्त करण्याचे आणि

त्यानुसार त्याला पुढील परीक्षांना बसण्याची परवानगी देण्याचे निर्देश विद्यापीठाला देण्याशिवाय आमच्याकडे पर्याय नाही.

३०. याचिकाकर्त्याला रु. १ (म्हणजे एक लाख रुपये) ची किंमत देणेही आम्हाला योग्य वाटते, जी प्रथमतः आग्रा विद्यापीठाद्वारे देय असेल, परंतु कायद्यात तरतूद केल्याप्रमाणे चौकशी केल्यानंतर संबंधित परीक्षकांकडून ती रक्कम वसूल करण्याचे त्यांना स्वातंत्र्य असेल.

३१. आम्हाला आशा आणि विश्वास आहे की आग्रा विद्यापीठ आता योग्य ती पावले उचलेल जेणेकरून भविष्यात उत्तरपत्रिकेचे मूल्यांकन करण्यासाठी, मग ती व्यावसायिक परीक्षा असो किंवा सामान्य विषय किंवा इतर, अशा बेजबाबदार, निष्काळजी आणि निष्काळजी परीक्षकांची/मूल्यांककांची नेमणूक केली जाणार नाही.

३२. आम्ही असेही नमूद करतो की, मागील तीन वर्षांत आग्रा विद्यापीठाच्या परीक्षेला बसलेला कोणताही विद्यार्थी पुनर्मूल्यांकनासाठी किंवा पुनर्मूल्यांकनासाठी, सध्याचे प्रकरण उदाहरण म्हणून घेतल्यास, आग्रा विद्यापीठ अशा विद्यार्थ्यांच्या उत्तरपत्रकांचे पुनरनिर्धारण/पुनर्मूल्यांकन करेल आणि असे प्रकरण केवळ विद्यापीठाच्या कायद्यात पुनर्मूल्यांकनाची तरतूद नाही या कारणावरून पुनरनिर्धारण/पुनर्मूल्यांकनासाठी नाकारले जाणार नाही.

३३. या निकालाची प्रत प्रधान सचिवांना (उच्च शिक्षण) तसेच सचिवांना (माध्यमिक शिक्षण) देखील पाठवावी, जेणेकरून ते देखील हे प्रकरण पाहू शकतील आणि उत्तरपत्रिकेचे परीक्षक/मूल्यांकनकर्ते वाजवी कार्यक्षम पद्धतीने तैनात केले गेले आहेत याची खात्री करू शकतील आणि परीक्षाधारक/मूल्यांकनकर्त्यांच्या निष्काळजीपणामुळे विद्यार्थ्याला त्रास होऊ नये यासाठी कठोर सूचना द्याव्यात."

८. उपरोक्त निर्देश आणि आवश्यकतांशी व्यथित होऊन, अपीलकर्ता-विद्यापीठाने याने न्यायालयात धाव घेतली आहे.असे निरीक्षण नोंदवले जाऊ शकते की या प्रकरणातील तथ्ये आणि परिस्थितीची दखल घेतल्यानंतर, २५.११.२०१९ ला अपील करण्याची परवानगी मागणाऱ्या याचिकेवर सुनावणी करताना, या न्यायालयाने दिनांकित २१.०५.२०१९ च्या आक्षेपार्ह आदेशाच्या अंमलबजावणीला स्थगिती दिली.आम्हाला सांगण्यात आले आहे की या न्यायालयाने असा स्थगिती आदेश पारित करण्यापूर्वी, दिनांक २१.०५.२०१९ च्या आक्षेपार्ह आदेशावर अवलंबून राहून उच्च न्यायालयात इतर काही रिट याचिका दाखल करण्यात आल्या होत्या आणि त्यामध्ये, उच्च न्यायालयाने संबंधित निर्णयाचे पालन करताना पुनर्मूल्यांकनाचे आदेश दिले.असे असले तरी, या न्यायालयासमोर आव्हान नसलेल्या इतर कोणत्याही आदेशावर आम्ही भाष्य करीत नाही.

९. उच्च न्यायालयाने दिलेल्या दिनांक २१.०५.२०१९ च्या आक्षेपार्ह आदेश व निरीक्षणांच्या संबंधित पक्षकारांच्या विद्वान वकिलाला काही काळ ऐकले आहे.

९.१ उच्च न्यायालयाने स्वीकारलेली प्रक्रिया आणि सध्याच्या प्रकरणात जारी केलेले निर्देश अनियंत्रित परिणाम करणारे आहेत आणि ते कायद्याच्या आवश्यकतांशी सुसंगत नाहीत, असे अपीलकर्त्याचे विद्वान वकीलानी मांडले. असे सादर केले जाते की जेव्हा विद्यापीठाचा कायदा उत्तरपत्रकांच्या पुनर्मूल्यांकनासाठी कोणतीही तरतूद करत नाही, तेव्हा उच्च न्यायालयाच्या निर्देशांमुळे विद्यापीठाचा कायदा व्यावहारिकदृष्ट्या अनावश्यक होतो आणि तो कायद्याने अमान्य राहतो. **हिमाचल प्रदेश लोकसेवा आयोग वि. मुकेश ठाकूर आणि एकः(२०१०) ६ एससीसी ७५९** प्रकरणात या न्यायालयाचा निर्णय मध्ये असे उल्लेख केले आहे. असेही सादर करण्यात आले आहे की उच्च न्यायालयाने प्रश्नपत्रिका व्यक्तिनिष्ठ असल्याने, गुणांकन शैली आणि वेगवेगळ्या परीक्षकांच्या तपासणीचा पद्धतीची तुलना केली जाऊ शकत नाही कारण ती वस्तुनिष्ठ प्रकारच्या प्रश्नपत्रिकेची बाब नाही जिथे संभाव्य पर्यायांपैकी केवळ एक उत्तर योग्य असू शकते. पुढे असे सादर करण्यात आले आहे की मूळ परीक्षकाने, प्रत्यक्षात, कोणतेही गुण न देता इतर उत्तरे दिली होती, जी 'शून्य' गुण देण्याइतकी होती; आणि गुण देण्याच्या त्याच्या शैलीला मूल्यांकनाची बेजबाबदार पद्धत म्हणून घेतले जाऊ शकत नाही. विद्वान वकिलाने **रण विजय सिंग आणि इतर. विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य आणि इतर (2018) 2 विरुद्ध सी. सी 357** प्रकरणातील या न्यायालयाच्या निर्णयावरही भर दिला आहे:.

१०. याचा विरुद्ध, रिट याचिकाकर्त्याच्या (प्रतिवादी क्रमांक 1 च्या) विद्वान वकिलाने इतर कोणताही पर्याय शिल्लक नसताना त्याला न्यायालयात जाणे आवश्यक होते या सबमिशनसह आक्षेपार्ह आदेशाचे योग्यरित्या समर्थन केले आहे; आणि सध्याचे प्रकरण हे स्पष्टपणे रिट

याचिकाकर्त्याच्या उत्तरपत्रिकेचे योग्य मूल्यमापन करण्यात परीक्षक त्याच्या कर्तव्यात अपयशी ठरल्याचे प्रकरण होते. दिलेल्या तथ्यांच्या आणि परिस्थितीच्या संचामध्ये, उच्च न्यायालयाने दिलेल्या सवलतींमध्ये कोणत्याही हस्तक्षेपाची मागणी नाही, असे विद्वान वकीलांनी मांडले.

११. प्रतिस्पर्ध्यांच्या सबमिशनवर चिंतेने विचार केल्यानंतर आणि नोंदीची तपासणी केल्यानंतर, या प्रकरणाच्या विचित्र परिस्थितीत आक्षेपित आदेशाच्या परिच्छेद २९ मध्ये रिट याचिकाकर्त्याला देण्यात आलेल्या ठोस दिलासाबाबत अस्वस्थ होण्यास आम्ही इच्छुक नसलो तरी, उच्च न्यायालयाने जारी केलेल्या आदेशातील इतर सर्व निर्देश आणि आदेश मंजूर केले जाऊ शकत नाहीत याबद्दल आम्हाला थोडीही शंका नाही.

१२. पुनर्मूल्यांकनाच्या प्रश्नाच्या संदर्भात, या न्यायालयाने मांडलेली तत्त्वे खालीलप्रमाणे उपयुक्तपणे पुनरावृत्ती केली जाऊ शकतात:

१२. १. **मुकेश ठाकूर (वरील)** याच्या प्रकरणात या न्यायालयाने खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले आणि निकाल दिला:-

"२४. उत्तरपुस्तकाच्या पुनर्मूल्यांकनाचा मुद्दा आता समाकलित राहिलेला नाही. या न्यायालयाने या मुद्द्यावर दीर्घकाळ विचार केला महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक आणि उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ वि. परितोष भुपेशकुमार शेठ [(१९८४) ४ एस. सी. सी २७:ए. आय. आर. १९८४ एस. सी. १५४३], ज्यामध्ये या न्यायालयाने हा युक्तिवाद फेटाळला की पुनर्मूल्यांकनाच्या तरतुदीच्या अनुपस्थितीत, न्यायालय या संदर्भात निर्देश जारी करू

शकते.न्यायालयाने पुढे असे म्हटले की, नियम/नियमांमध्ये समाविष्ट केलेल्या, फेरपरीक्षण/पडताळणी/पुनर्मूल्यांकनाची तरतूद नसलेल्या धोरणात्मक निर्णयालाही, 'अ' धोरण स्वतःच काही वैधानिक तरतुदींचे उल्लंघन करत असल्याचे दर्शविणारी कारणे असल्याशिवाय आव्हान दिले जाऊ शकत नाही. न्यायालयाने खालीलप्रमाणे निकाल दिला: (एस. सी. सी. पृ. 39-40 आणि 42, परिच्छेद 14 आणि 16)

"14. कायद्याची उद्दिष्टे आणि उद्दिष्टे प्रभावीपणे साध्य करण्यासाठी कायद्यातील तरतुदींची सर्वोत्तम अंमलबजावणी कशी करता येईल आणि नियम किंवा विनियमांमध्ये कोणते ठोस तसेच प्रक्रियात्मक उपाय समाविष्ट करावे लागतील हे धोरणात्मक बाब म्हणून ठरवणे केवळ विधिमंडळ आणि त्याच्या प्रतिनिधीच्या प्रांतांतर्गत आहे.

16. विधिमंडळ आणि अधीनस्थ नियमन करणारी संस्था यांनी तयार केलेल्या धोरणाच्या शहाणपणावर न्यायालय निर्णय देऊ शकत नाही. हे एक शहाणपणाचे धोरण असू शकते जे अधिनियमाच्या उद्देशाला पूर्णपणे प्रभावी करेल किंवा त्यात परिणामकारकतेचा अभाव असू शकतो आणि त्यामुळे त्यात पुनरावृत्ती आणि सुधारणा करण्याची मागणी केली जाऊ शकते. परंतु नियम किंवा नियमनात समाविष्ट केलेल्या धोरणातील कोणत्याही त्रुटींमुळे ते अधिकारक्षेत्राबाहेर जाणार

नाही आणि न्यायालय त्यांचा मते, हे शहाणपणाचे किंवा विवेकपूर्ण धोरण नाही, परंतु अगदी मूर्खपणाचे धोरण आहे, आणि ते कायद्याचे उद्देशाने साध्य करण्यासाठी खरोखर काम करणार नाही या आधारावर ते रद्द करू शकत नाही.”

25. या न्यायालयाने प्रमोद कुमार श्रीवास्तव विरुद्ध बिहार लोकसेवा आयोग [(2004) 6 एस. सी. सी. 714:2004 एस. सी. सी. (एल. अँड. एस.) 883: ए. आय. आर. 2004 एस. सी. सी. 4116] या खटल्यात हे मत मंजूर केले आहे आणि त्यावर भर दिला आहे आणि त्याचा पुनरुच्चार केला आहे. (एस. सी. सी. 717-18, परिच्छेद 7)

“7. आयोगाच्या संबंधित नियमांनुसार, अशी कोणतीही तरतूद नाही ज्यामध्ये उमेदवार त्याच्या उत्तरपुस्तकाचे पुनर्मूल्यांकन मागू शकेल. उमेदवाराने दिलेल्या सर्व उत्तरांची तपासणी करण्यात आली आहे की नाही आणि प्रत्येक प्रश्नाच्या एकूण गुणांमध्ये काही चूक झाली आहे की नाही आणि उत्तरपुस्तकाच्या पहिल्या मुखपृष्ठावर त्यांची अचूक नोंद करण्यात आली आहे की नाही हे तपासण्याच्या उद्देशाने उत्तरपुस्तिका पाहण्याची तरतूद आहे. छाननीनंतर सामान्य विज्ञानाच्या पेपरमध्ये अपीलकर्त्याला देण्यात आलेल्या

गुणांमध्ये कोणतीही चूक आढळली नाही यात वाद नाही. संबंधित विषयातील उत्तरपुस्तकांच्या पुनर्मूल्यांकनासाठी कोणतीही तरतूद नसतानाही नियमांनुसार, परीक्षेत कोणत्याही उमेदवाराला त्याच्या गुणांचे पुनर्मूल्यांकन करण्याचा किंवा मागणी करण्याचा कोणताही अधिकार नाही."

26. अशा प्रकारे, या विषयावरील कायदा असा परिणाम दर्शवितो की कायदा किंवा वैधानिक नियम/विनियमांखालील कोणत्याही तरतुदीच्या अनुपस्थितीत न्यायालयाने सामान्यतः पुनर्मूल्यांकनाचे निर्देश देऊ नयेत." (भर दिला आहे)

12.2.पुढे, रण विजय सिंगच्या (वर नमूद केलेल्या) प्रकरणात, या न्यायालयाने खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले आणि निकाल दिला आहे:-

"30. त्यामुळे या विषयावरील कायदा अगदी स्पष्ट आहे आणि आम्ही फक्त काही महत्त्वपूर्ण निष्कर्ष ठळकपणे मांडण्याचा प्रस्ताव मांडतो. ते असे आहेत:30. 1.जर एखाद्या परीक्षेचे नियमन करणारा कायदा, नियम किंवा नियमन अधिकार म्हणून उत्तरपत्रिकेचे पुनर्मूल्यांकन किंवा उत्तरपत्रिकेची छाननी करण्यास परवानगी देत असेल, तर परीक्षा आयोजित करणारा अधिकारी त्याला परवानगी देऊ शकेल;

30. 2.जर एखाद्या परीक्षेचे नियमन करणारा कायदा, नियम किंवा विनियमन उत्तरपत्रिकेचे पुनर्मूल्यांकन किंवा छाननी करण्यास परवानगी देत नसेल (जे त्याला प्रतिबंधित करण्यापेक्षा वेगळे आहे) तर न्यायालय पुनर्मूल्यांकन किंवा छाननीला परवानगी देऊ शकते, जर ते अगदी स्पष्टपणे दर्शविले गेले असेल, कोणत्याही "तर्कशक्तीच्या अनुमानित प्रसंभाविक प्रक्रिया किंवा सुसूत्रीकरणाच्या प्रसंभाविक प्रक्रिया" आणि केवळ दुर्मिळ किंवा अपवादात्मक प्रकरणांमध्ये की भौतिक त्रुटी केली गेली आहे;

30. 3.न्यायालयाने उमेदवाराच्या उत्तरपत्रकांचे पुनर्मूल्यांकन किंवा छाननी अजिबात करू नये-त्याला या प्रकरणात कोणतेही कौशल्य नाही आणि शैक्षणिक बाबी शिक्षणतज्ज्ञांवर सोडणे चांगले.

30. 4. न्यायालयाने प्रमुख उत्तरांची अचूकता गृहीत धरली पाहिजे आणि त्या गृहितकावर पुढे गेले पाहिजे; आणि

30. 5.काही शंका असल्यास, लाभ उमेदवाराकडे जाण्याऐवजी परीक्षा प्राधिकरणाकडे जायला हवा." (भर दिला जातो)

12. 3.अलीकडेच, डॉ. एन. टी. आर. युनिव्हर्सिटी ऑफ हेल्थ सायन्सेस विरुद्ध डॉ. येरा त्रिनाथ आणि इतरांच्या बाबतीत:2022 एस. सी. सी. ऑनलाईन एस. सी. 1520, या न्यायालयाने, आधीच्या निर्णयांचा संदर्भ दिल्यानंतर, रण विजय सिंग (वर नमूद केलेले)

यांच्या प्रकरणाने, पुनर्मूल्यांकनाची गरज आहे की नाही याचे समाधान करण्यासाठी उत्तरपत्रे मागवण्याची आणि त्यानंतर पुनर्मूल्यांकनाचे निर्देश जारी करण्याची न्यायालयीन प्रसंभाविक प्रक्रिया पूर्णपणे नामंजूर केली. या न्यायालयाने खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले आणि निकाल दिला आहे:-

"9. या न्यायालयाने वरील निर्णयांमध्ये दिलेल्या कायद्याला लागू करताना, विद्यमान खटल्यातील तथ्ये आणि परिस्थितीनुसार, आमचे असे मत आहे की उच्च न्यायालयाने उत्तरपत्रिकांची नोंद घेऊन पुन्हा मूल्यांकनाची गरज होती की नाही हे पटवून देणे अजिबात योग्य नव्हते. अहवालानुसार, उच्च न्यायालये पुनर्मूल्यांकनाची गरज आहे की नाही याचे समाधान करण्यासाठी उत्तरपत्रे/पत्रके मागवत आहेत आणि त्यानंतर पुनर्मूल्यांकनाचे आदेश/निर्देश देतात, जे पूर्णपणे अस्वीकार्य आहे. उत्तरपत्रे/पत्रके मागवण्याची आणि त्यानंतर पुनर्मूल्यांकनाचे आदेश देण्याची अशी प्रथा आणि ती देखील पुनर्मूल्यांकनासाठी संबंधित नियमांमध्ये कोणतीही विशिष्ट तरतूद नसल्यामुळे आणि तीही भारतीय कलम 226 अंतर्गत अधिकारांचा वापर करताना नाकारली जाते."

13. प्रश्नातील परीक्षेचे नियमन करणाऱ्या कायद्यात उत्तरपत्रिकेचे पुनर्मूल्यांकन आणि छाननी करण्याची तरतूद नाही यात काही शंका नाही. शिवाय, वर्णनात्मक प्रकारच्या उत्तरांमध्ये गुण प्रदान करणे ही मूलतः व्यक्तिनिष्ठ मूल्यांकनाची बाब राहिली आहे आणि न्यायालय

मूल्यांकनाच्या त्या क्षेत्रात प्रवेश करणार नाही, जे परीक्षक/मूल्यांकनकर्त्यासाठी राखीव राहते. त्यामुळे, सामान्य परिस्थितीत, वर नमूद केलेल्या वक्तव्यांच्या संबंध उच्च न्यायालयाने स्वीकारलेल्या प्रक्रियेला आमची प्रमुखता देता आली नसती. तथापि, विशिष्ट तथ्यांवर आणि सध्याच्या खटल्याच्या अपवादात्मक परिस्थितीत, आम्ही रिट याचिकाकर्त्याला देण्यात आलेल्या सवलतीच्या मूळ भागात हस्तक्षेप करण्यापासून परावृत्त करत आहोत, विशेषतः संबंधित कायद्यात थेट प्रतिबंध दर्शविला गेला नाही या कारणांमुळे; मूळ परीक्षकाने उत्तर क्र. 2, 5 (अ) आणि 5 (ब); इतर परीक्षकांच्या मूल्यांकनाची प्रसंभाविक प्रक्रिया उच्च न्यायालयाने स्वीकारली आहे आणि तीन परीक्षकांच्या सरासरी गुणांची तरतूद करून पुढे नेली आहे; आणि या कालावधीत कोणत्याही हस्तक्षेपामुळे रिट याचिकाकर्त्याला गंभीर प्रतिकूल परिणाम भोगावे लागू शकतात. तथापि, आम्हाला हे अनिश्चित शब्दात स्पष्ट करणे आवश्यक आहे की सध्याच्या प्रकरणात हस्तक्षेप न करणे म्हणजे उच्च न्यायालयाने स्वीकारलेल्या प्रक्रियेस या न्यायालयाने कोणतेही समर्थन दिले आहे असे समजू नये.

14. आक्षेपित आदेशातील निरीक्षणे आणि निर्देशांमधून उद्भवलेल्या प्रकरणाच्या इतर संबंधित पैलूंकडे वळत असताना, आमचे स्पष्टपणे असे मत आहे की जरी आम्ही रिट याचिकाकर्त्याला मंजूर केल्याप्रमाणे सुधारित गुणांच्या पुरस्काराच्या सवलतीत व्यत्यय आणत नसलो तरी, दिनांक 1 च्या आक्षेपित आदेशातील इतर निरीक्षणे आणि निर्देश मंजूर केले जाऊ शकत नाहीत.

15. 21.05.2019 या तारखेच्या आक्षेपार्ह आदेशाचा अभ्यास केल्यानंतर, परिच्छेद 17 ते 28 मध्ये आढळणाऱ्या निरीक्षणांचा मोठा भाग अनावश्यक होता हे पाहण्यास आम्ही बांधील आहोत. कोणत्याही परिस्थितीत, रिट याचिकाकर्त्याच्या तक्रारीच्या संदर्भात आणि नोंदीत समोर आलेल्या तथ्यांच्या संदर्भात, आदेशपत्र जारी करण्याच्या विनंतीशी संबंधित न्यायनिवाड्याच्या प्रसंभाविक प्रक्रिया, समाजातील शिक्षकांच्या स्थितीबद्दलची निरीक्षणे आणि इतर सह-संबंधित निरीक्षणे, आमच्या मते, आवश्यकही नव्हती. असे असले तरी, जरी आम्ही असे गृहीत धरतो की उच्च न्यायालयाला मूळ परीक्षकाला संदर्भित दुर्बलता लक्षात घेऊन त्याच्या वेदनेबद्दल अशी निरीक्षणे करण्यास भाग पाडले गेले होते, तरी खर्च रु. 1 लाख रुपये अपीलकर्त्यावर-विद्यापीठावर हे याचिकेच्या विषयाशी सुसंगत आणि विद्यापीठाच्या भूमिकेशी सुसंगत दिसत नाही.

16. तरीही, परीक्षक/मूल्यांकनकर्त्यांची 'वाजवी कार्यक्षम पद्धतीने' नियुक्ती सुनिश्चित करण्यासाठी निकालाची प्रत प्रधान सचिवांना (उच्च शिक्षण) आणि सचिवांना (माध्यमिक शिक्षण) पाठवणे हे निश्चितपणे अंमलबजावणी करण्यास सक्षम असलेले विशिष्ट निर्देश देणे असे दिसत नाही. कोणत्याही परिस्थितीत, वाजवी कार्यक्षमतेच्या अशा सामान्य अपेक्षा कामाच्या प्रत्येक क्षेत्राला लागू होतात, मग त्या एखाद्या व्यक्तीच्या असोत किंवा राज्याच्या असोत किंवा राज्याच्या साधनसंपत्तीच्या असोत, परंतु अशा अपेक्षा न्यायालयाच्या आदेशाचा एक भाग म्हणून नमूद करणे हे न्यायनिवाड्याची प्रसंभाविक प्रक्रिया निश्चितपणे पूर्ण करण्याच्या आवश्यकतांशी सुसंगत असल्याचे म्हटले जाऊ शकत नाही. दुसऱ्या शब्दांत,

खटल्यात निर्णय देताना, न्यायालयाने केवळ असे निर्देश जारी करणे अपेक्षित आहे जे निश्चितपणे अंमलात आणले जाऊ शकतात/अंमलात आणले जाऊ शकतात. उच्च न्यायालयाने केलेल्या स्वरूपाची निरीक्षणे, जी मुख्यत्वे सामान्य अपेक्षांची आहेत, ती रिट न्यायालयाकडून अनिवार्य म्हणून मंजूर करणे कठीण आहे.

17. वरील गोष्टींव्यतिरिक्त, आक्षेपित आदेशाच्या परिच्छेद 32 मध्ये जे निर्देशित केले गेले आहे ते पूर्णपणे नामंजूर करणे आवश्यक आहे. उक्त परिच्छेद 32 मध्ये, उच्च न्यायालयाने अशा प्रकारे निर्देश जारी केले आहेत की मागील तीन वर्षातील अपीलकर्ता-विद्यापीठाच्या सर्व परीक्षा पुनर्मूल्यांकनासाठी उघडल्या जातील किंवा मूल्यमापन साठी उघडल्या जातील.या संदर्भात, आपण अशा दिशेने कोणतेही तर्क शोधू शकत नाही.

17. 1. आमच्या मते, एखाद्या न्यायालयामध्ये, जेव्हा त्याच्या विषयाशी संबंधित एखादा विशिष्ट खटला अंतिम निर्णयासाठी घेतला जातो, तेव्हा सामान्यतः निर्णय त्या प्रकरणातील निर्णयासाठी उद्भवणाऱ्या मुद्द्यांपुरता मर्यादित राहिला पाहिजे. जरी आनुषंगिक दिलासा किंवा निर्देश योग्य मानले गेले असले, तरी ते न्यायालयाद्वारे केवळ खटल्यातील तथ्ये आणि परिस्थितीशी थेट संबंध ठेवून दिले किंवा जारी केले जाऊ शकते आणि त्यापलीकडे नाही. शिवाय, एका विशिष्ट प्रकरणातील एका व्यक्तीच्या एका विशिष्ट दोषासाठी, सर्व निष्कर्षित बाबी पुन्हा उघड करण्याचा आदेश दिला जाऊ शकत नाही. सध्याच्या परिस्थितीत, जर एका परीक्षक/मूल्यांकनकर्त्याने केलेले मूल्यांकन उच्च न्यायालयाला संशयास्पद वाटले असेल, तर सर्व परीक्षक बेजबाबदार असल्याचे गृहीत धरले जाऊ शकत नाही किंवा विद्यापीठाने जाहीर

केलेला प्रत्येक निकाल पुन्हा उघडला जाऊ शकत नाही. लक्षात आल्याप्रमाणे, 25.11.2019 वर, या अपीलकडे नेणाऱ्या याचिकेवर सुनावणी करताना, या न्यायालयाने दिनांकित 21.05.2019 च्या आक्षेपार्ह आदेशाच्या अंमलबजावणीला स्थगिती दिली. तथापि, या न्यायालयाने स्थगिती मंजूर करण्यापूर्वी, उच्च न्यायालयात इतर अनेक रिट याचिका दाखल करण्यात आल्या होत्या, ज्यात पुनर्मूल्यांकन किंवा पुनर्निरीक्षणासाठी समान दिलासा मागितला गेला होता; आणि उच्च न्यायालयाच्या विद्वान एकल न्यायाधीशांकडे प्रार्थना मंजूर करण्याशिवाय पर्याय नव्हता. अशा सर्व अनावश्यक खटल्यांची उत्पत्ती केवळ आक्षेपार्ह आदेशाच्या 32 व्या परिच्छेदात नमूद केल्याप्रमाणे, अनावश्यक निर्देशांमध्ये होते, हे पाहण्यास आम्ही बांधील आहोत.

17. 2. वर नमूद केल्याप्रमाणे, आमच्यासमोर आव्हान नसलेल्या कोणत्याही निष्कर्षावरील बाबी आम्ही पुन्हा उघडणार नाही, परंतु या संदर्भात, आम्ही हे निरीक्षण करणे आवश्यक आहे की आक्षेपित आदेशाच्या परिच्छेद 32 मध्ये असलेले निर्देश पूर्णपणे असमर्थनीय आहेत आणि ते सर्व एकत्रितपणे रद्द करणे आवश्यक आहे. यासंदर्भात आपण असेही निरीक्षण करू शकतो की, विद्यापीठाच्या कायद्यात फेरमूल्यांकनाची तरतूद नसताना अशा स्वरूपाची कोणतीही रिट जारी करणे म्हणजे कायद्याने तरतूद नसलेले काही तरी करण्यासाठी निर्देश देण्यासारखे आहे.

18. आपण असे सारांशित करू शकतो की एखाद्या विशिष्ट प्रकरणात, जरी न्यायालयाला कोणत्याही विशिष्ट परिस्थितीबाबत आपली नाराजी व्यक्त करायची असली तरी, अभिव्यक्तीसंबंधी जरी न्यायालयाची पूर्वनिरीक्षण आवश्यकता सोडून दिली जाऊ शकत

नाही; आणि दिलेल्या प्रकरणात दिलेला दिलासा न्यायालयासमोरच्या खटल्याच्या विषयापुरता मर्यादित राहिला पाहिजे. सहाय्यक किंवा इतर दिलासा देण्याची किंवा इतर निर्देश जारी करण्याची प्रसंभाविक प्रक्रिया देखील न्यायालयासमोरच्या वादाच्या वास्तविक प्रश्नांच्या पलीकडे जाऊ शकत नाही. याचा जोरदार पुनरुच्चार केला जातो की एका विशिष्ट स्तरावरील विशिष्ट दोष किंवा अशक्तपणा, जेव्हा न्यायालयाद्वारे योग्य प्रकारे हाताळला जातो, तेव्हा त्याचे सामान्यीकरण केले जाऊ शकत नाही आणि कोणत्याही संस्थेतील किंवा संबंधित व्यक्तीद्वारे इतर सर्व तत्सम प्रसंभाविक प्रक्रिया बेकायदेशीर किंवा दुर्बलतेने ग्रस्त असल्याचे गृहित धरले जाऊ शकत नाही. सध्याच्या खटल्यातील उच्च न्यायालयाने आपली नाराजी व्यक्त करताना आणि बहुधा शुद्धीकरण प्रक्रियेची तरतूद करण्यासाठी, अनावश्यक निरीक्षणे करण्याव्यतिरिक्त असमर्थनीय निर्देश जारी केले आहेत. आमच्या मते, हे सर्व टाळता येण्याजोगे होते आणि ते टाळायला हवे होते. आम्ही आणखी काही म्हणत नाही.

19. वर ज्याची चर्चा आणि निरीक्षण करण्यात आले आहे, त्यामुळे, आक्षेपित आदेशाच्या परिच्छेद 29 मधील निर्देश आणि आदेशात तसेच आक्षेपित आदेशाच्या परिच्छेद 31 मधील आशा आणि विश्वासाच्या अभिव्यक्तीमध्ये व्यत्यय न आणता, आमचे स्पष्टपणे असे मत आहे की आक्षेपित आदेशाच्या परिच्छेद 30,32 आणि 33 मधील निर्देश मंजूर केले जाऊ शकत नाहीत आणि ते बाजूला ठेवण्यास पात्र आहेत.

20. त्यानुसार आणि वरील बाबी लक्षात घेता, हे अपील अंशतः यशस्वी होते आणि त्या मर्यादेपर्यंत मंजूर केले जाते की आक्षेपित आदेशाचे परिच्छेद 30,32 आणि 33 रद्द केले जातात आणि बाजूला ठेवले जातात. खर्च नाही.

21. आक्षेपार्ह आदेशाच्या इतर भागाद्वारे रिट याचिकाकर्त्याला (प्रतिवादी क्रमांक 1) अन्यथा दिलेला दिलासा केवळ सध्याच्या खटल्याच्या विशिष्ट परिस्थितीसाठी अबाधित राहतो, याचा पुनरुच्चार करण्याची गरज नाही.

निधी जैन

अपीलाला अंशतः परवानगी आहे.

(सहाय्यक: विनायक आणि शाश्वत जैन, एल. सी. आर. ए.)

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.